

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ОБ'ЄДНАННЯ В ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ISSUES CONNECTED WITH THE EXERCISE OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO FORM AND JOIN TRADE UNIONS IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Піфко О.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена дослідженню реалізації конституційного права на об'єднання в професійні спілки в практиці Європейського суду з прав людини. Аналізуються підходи Європейського суду з прав людини до розуміння сутності загального права на об'єднання та права на об'єднання в професійні спілки. Окреслюються та аналізуються основні напрями впливу рішень Європейського суду з прав людини на реалізацію зазначеного права в окремих країнах.

Ключові слова: професійні спілки, право на об'єднання, право на об'єднання в професійні спілки, реалізація права на об'єднання в професійні спілки, Європейський суд із прав людини.

Статья посвящена исследованию реализации конституционного права на объединение в профессиональные союзы в практике Европейского суда по правам человека. Анализируются подходы Европейского суда по правам человека к пониманию сущности общего права на объединение и права на объединение в профессиональные союзы. Определяются и анализируются основные направления влияния решений Европейского суда по правам человека на реализацию указанного права в отдельных странах.

Ключевые слова: профессиональные союзы, право на объединение, право на объединение в профессиональные союзы, реализация права на объединение в профессиональные союзы, Европейский суд по правам человека.

The article explores the way the constitutional right to form and join trade unions are exercised in the practice of the European Court of Human Rights. It examines the approaches of the European Court of Human Rights to understanding of the general right to form and join trade unions. It outlines and studies the major effects decisions of the European Court of Human Rights have on the realization of the right in question in particular countries.

Key words: trade unions, right to freedom of association, right to form and join trade unions, exercise of the right to form and join trade unions, the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Належне функціонування незалежних професійних спілок (далі – профспілка) має велике значення як для захисту трудових та соціально-економічних прав людини і громадянина, так і для побудови дійового громадянського суспільства. Водночас необхідною передумовою для створення і, відповідно, діяльності профспілок є реалізація конституційного права на об'єднання у профспілки особами, які відповідно до законодавства мають право на таке об'єднання. Зазначене право закріплене в ключових міжнародних нормативно-правих актах у сфері прав людини та громадянина [1–5]. Відповідно до ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Тобто серед всіх форм права на об'єднання, саме право на об'єднання у профспілки окремо виділяється в тексті Конвенції. Водночас, як показує практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у різних державах-учасниках Конвенції періодично виникають проблеми як із реалізацією права на об'єднання у профспілки, так і забезпеченням свободи діяльності вже створених профспілок.

Метою статті є дослідження проблем реалізації конституційного права на об'єднання в професійні спілки, які були предметом розгляду у ЄСПЛ.

Аналіз останніх досліджень. В Україні засади реалізації конституційного права на об'єднання у профспілки досліджували такі вчені, як: Т.М. Заворотченко [6], Ю.В. Кириченко [7], А.Ю. Олійник [8], О.А. Трюхан [9], В.В. Соломінчук [10], Ф.А. Цесарський [11], А.Ю. Шакірова [12], Т. Шаповал [13], Ю.М. Щотова [14] та інші. Водночас у розрізі практики ЄСПЛ розглядалися лише окремі аспекти реалізації зазначеного права.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід визначити, що розуміється під правом на об'єднання у профспілки. У вітчизняній юридичній літературі відзначається, що право на об'єднання в профспілки включає право громадян України на основі вільного волевиявлення створювати профспілки, вступати до них і виходити з них, право обирати своїх працівників для захисту інтересів членів профспілки, брати участь у внутрішньому житті організації, а також право на вільне здійснення профспілкової діяльності [9, с. 95]. Право на об'єднання в профспілки може реалізуватися шляхом: вільного та безперешкодного створення профспілок, вступу до вже створених профспілок, участі у роботі профспілок, вільного та безперешкодного виходу з профспілки, утримання від вступу до профспілок, участі у припиненні діяльності профспілок у порядку визначеному чинним законодавством [15, с. 81]. Отже, розглянемо особливості реалізації

окремих форм права на об'єднання в професійні спілки в практиці ЄСПЛ.

ЄСПЛ у своїх рішеннях багаторазово наголошував, що ч. 1 ст. 11 Конвенції розглядає свободу профспілок, як окрему форму (особливий аспект) свободи об'єднання і ч. 2 цієї статті не виключає будь-якого виду професій зі сфери дії статті 11 [16; 17; 18]. Отже, варто проаналізувати підходи ЄСПЛ щодо розуміння свободи об'єднання загалом. ЄСПЛ визначає свободу об'єднання як право створювати і вступати у відповідну групу або організацію для досягнення будь-якої спільної мети [19]. Свобода об'єднання може бути реалізована усіма громадянами, які виявили бажання вступати, без втручання з боку держави, в об'єднання для досягнення загальних цілей. При цьому зазначається, що право успішного досягнення таких цілей статтею 11 Конвенції не гарантується [20].

Свобода об'єднання повинна реалізовуватися без втручання з боку держави. Разом з тим, ч. 2 ст. 11 Конвенції передбачає можливість встановлення обмежень в реалізації цих прав, якщо це передбачено законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. ЄСПЛ зазначає, що плюралізм і демократія по своїй суті ґрунтуються на компромісі, який передбачає різні поступки, як із боку окремих осіб так із боку груп осіб. Об'єднання повинні бути іноді готові обмежувати свої свободи з метою забезпечення більшої стабільності в країні в цілому. У рішенні по справі Гожелік та інші проти Польщі [21] ЄСПЛ дійшов висновку, що дії держави відносно обмеження права на об'єднання були обґрунтованими, оскільки вони здійснювалися з метою захисту виборчої системи держави, яка є необхідним елементом демократичного суспільства про яке йдеться в ст. 11 Конвенції. Водночас, при розгляді справ про обмеження права на об'єднання ЄСПЛ з'ясує чи було таке втручання з боку держави пропорційним для досягнення переслідуваної нею легітимної мети [22].

Отже, при вирішенні питання про правомірність застосування з боку держави обмежень права на об'єднання в профспілки ЄСПЛ, насамперед, встановлює чи були застосовані державою обмеження пропорційними і дійсно необхідними в демократичному суспільстві, незалежно від того чи передбачено можливість застосування таких обмежень положеннями національного законодавства відповідної держави. Показовим в цьому аспекті є рішення ЄСПЛ в справі «Тюм Габер Сен» і Чинар проти Туреччини [23]. У межах названої справи ЄСПЛ розглядав на відповідність Конвенції рішення про примусове припинення діяльності профспілки з мотивів наявності законодавчої заборони на створення профспілок державними службовцями. ЄСПЛ постановив, що хоча ч. 2 ст. 11 Конвенції і передбачає можливість запровадження законних обмежень на здійснення права на об'єднання в профспілки особами, що входять до складу державних органів, проте в даному випадку держава не надала належних доказів того, що створення чи функціонування профспілки створеної дер-

жавними службовцями становить чи може становити загрозу для суспільства або держави.

В ст. 11 Конвенції не встановлюється право на утримання від вступу до профспілок, тобто не закріплюється негативний аспект права на об'єднання в профспілки. В одній зі справ, що розглядалися ЄСПЛ [24] відповідач стверджував, що ст. 11 не надає і не гарантує жодного права не бути примушеним приєднатися до асоціації і це право було свідомо невключене до положень Конвенції. ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що, на відміну від ч. 2 ст. 20 Загальної декларації прав людини (ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації), положення Конвенції безпосередньо не містять негативного аспекту права на об'єднання. Разом з тим, ЄСПЛ наголосив, що якщо допустити, що ці положення навмисно невключені, і тому не можуть розглядатися як закріплені в Конвенції, а отже негативний аспект свободи об'єднання людини повністю потрапляє поза сферу дії статті 11 і будь-яке примушення до приєднання до певної профспілки сумісне з положеннями ст. 11, то нівелюється і втрачає сенс сама сутність свободи об'єднання [24]. Оскільки Конвенцію необхідно тлумачити з урахуванням сучасних умов [25] то ст. 11 Конвенції слід розглядати як таку, що охоплює негативне право на об'єднання [26]. Тобто, будь-яке примушення до членства у профспілці явно суперечить концепції свободи об'єднання в її негативному сенсі, відповідно працівники повинні вільно приймати рішення вступати чи ні до профспілки не піддаючись при цьому жодним санкціям або іншим негативним наслідкам. До того ж ЄСПЛ враховує той факт, що захист свободи вираження поглядів та свободи думки, які гарантовані ст. 9 та ст. 10 Конвенції, є однією з цілей гарантування свободи об'єднання і що такий захист може бути ефективно забезпечений шляхом гарантування як позитивного, так і негативного права на свободу об'єднання [27].

Також відзначимо висновки та тлумачення надані ЄСПЛ у справі Об'єднаної спілки машиністів електровозів і водіїв пожежних машин проти Сполученого Королівства [28] де розглядалося питання про правомірність виключення працівника з членів профспілки. Профспілка оскаржила до ЄСПЛ неможливість виключення з числа своїх членів працівника, який висловлював та пропагував несумісні з цінностями профспілки погляди. В той же час, законодавство Сполученого Королівства не передбачало можливість такого виключення і національні суди задовольнили позов працівника про незаконність його виключення з членів профспілки. При розгляді справи ЄСПЛ акцентував увагу, що право на створення профспілок передбачає, зокрема, право профспілок формувати власні правила та керувати своїми справами, ці права профспілок чітко визнаються у Конвенції Міжнародної організації праці «Про свободу асоціації та захист права на організацію» [29]. За результатами розгляду зазначеної справи ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення ст. 11 Конвенції, оскільки, як працівник повинен бути вільним щодо вступу або відмови від вступу до профспілки, так само профспілка повинна бути вільною у виборі своїх членів. Ст. 11 Конвенції не може тлумачитися як така, що накладає зобов'язання на будь-які

асоціації приймати будь-кого, хто виявив бажання до них приєднатися [28]. Отже при розгляді права особи на об'єднання в профспілки слід мати на увазі і враховувати право профспілок на встановлення власних правил щодо умов членства та право профспілок у вільному виборі своїх членів.

Висновки. Різноманітні аспекти реалізації права на об'єднання в професійні спілки знайшли досить широке відображення в практиці ЄСПЛ. Оскільки ЄСПЛ розглядає свободу профспілок, як окрему форму (особливий аспект) свободи об'єднання, то при вивченні практики ЄСПЛ щодо реалізації права на об'єднання в профспілки слід враховувати відповідні позиції ЄСПЛ щодо розуміння свободи об'єднання загалом. Практика

ЄСПЛ має важливе значення для реалізації права на об'єднання у профспілки у державах-учасниках Конвенції. Так, відсутність в ст. 11 Конвенції положення, що ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації дало підстави стверджувати, що це положення було свідомо невключене до тексту Конвенції, тому право не бути примушеним приєднатися до асоціації нею не гарантується і на цій підставі на окремих працівників, для збереження робочого місця покладалося зобов'язання бути членом відповідної профспілки. Проте ЄСПЛ дійшов висновку, що такий підхід нівелює саму сутність свободи об'єднання, тому будь-яке примушення до членства у профспілці суперечить концепції свободи об'єднання в її негативному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
6. Заворотченко Т.М. Свобода спілок: проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 47–56.
7. Кириченко Ю.В. Право на свободу об'єднання у професійні спілки: відповідність конституційної практики України європейським стандартам. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 10. Т. 1. С. 70–73.
8. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта, 2008. 472 с.
9. Соломінчук В.В. Участь професійних спілок у розбудові соціально-правової держави (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2018. 228 с.
10. Трюхан О.А. Реалізація права працівників на об'єднання в професійні спілки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. Т. 2. С. 93–97.
11. Цесарський Ф.А. Захисна функція профспілок, форми її реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 – «Трудове право; право соціального забезпечення». Харків, 2004. 21 с.
12. Шакірова А.Ю. Адміністративно-правовий статус профспілок в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2015. 213 с.
13. Шаповал Т.В. Право на свободу об'єднання як важлива передумова демократизму виборчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. № 1. С. 73–80.
14. Щотова Ю.М. Обмеження щодо членства у професійних спілках в рамках тенденції стирання розбіжностей правового статусу різних категорій працівників. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4. С. 36–147.
15. Пфико О.О. Особливості реалізації конституційного права на об'єднання у професійні спілки в Україні та окремих країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 79–82. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/20.pdf.
16. Case of Ernest Dennis Cheall v. the United Kingdom (10550/83) 13 May 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%2210550/83%22>.
17. Case of Sindicatul "Păstorul Cel Bun" v. Romania (2330/09) 9 July 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-122763%22>.
18. Case of Danilenkov and Others v. Russia (67336/01) 30 July 2009 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-93854%22>.
19. Case of Thomas McFeeley et al. v. the United Kingdom. (8317/78) 15 May 1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%228317/78%22>.
20. Case of Association X. v. the Sweden (6094/73) 6 July 1977. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-74349%22>.
21. Case of Gorzelik and Others v. Poland (44158/98) 17 February 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%22GORZELIK AND OTHERS V. POLAND%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22chamber%22:%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-61637%22>.
22. Case of United Communist Party of Turkey and others v. Turkey (133/1996/752/951) 30 January 1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:%2219392/92%22,%22itemid%22:%22001-58128%22>.
23. Case of Tüm Haber Sen and Çinar v. Turkey (28602/95) 21 February 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-72521%22>.
24. Case of Young, James and Webster v. the United Kingdom (7601/76; 7806/77) 13 August 1981. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-57608%22>.
25. Case of Soering v. the United Kingdom (14038/88) 07 July 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-57619%22>.
26. Case Of Sigurdur a. Sigurjónsson v. Iceland (16130/90) 30 June 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-57844%22>.
27. Case of Sørensen and Rasmussen v. Denmark (52562/99 and 52620/99) 11 January 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-72015%22>.
28. Case of Associated society of locomotive engineers & firemen (ASLEF) v. the United Kingdom (11002/05) 27 February 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-79604%22>.
29. Про свободу асоціації та захист права на організацію : Конвенція Міжнародної організації праці від 9 липня 1949 р. № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125.